

UNIVERZITET U BEOGRADU
FILOLOŠKI FAKULTET

IZVEŠTAJ O OCENI DOKTORSKE DISERTACIJE *Britanski kriminalistički roman – ključni aspekti razvoja*, kandidata UROŠA TOMIĆA

1. PODACI O KOMISIJI

1. Datum i organ koji je imenovao komisiju:

27. novembar 2013. godine, Nastavno-naučno veće Filološkog fakulteta u Beogradu

SASTAV KOMISIJE

1. dr Zoran Paunović, redovni profesor za užu naučnu oblast Engleska i američka književnost (2006), Filološki fakultet u Beogradu;
2. dr Novica Petrović, docent za užu naučnu oblast Engleska i američka književnost (2005), Filološki fakultet u Beogradu;
3. dr Simona Čupić, vanredni profesor za užu naučnu oblast Istorija likovnih umetnosti I arhitekture (2011), Filozofski fakultet u Beogradu

2. PODACI O KANDIDATU

1) Ime, ime jednog roditelja, prezime

Uroš (Vladan) Tomić

2) Datum rođenja, opština, republika

16. 10. 1978, Jagodina, Srbija

3) Datum odbrane, mesto, i naziv magistarske teze

(kandidat je doktorske studije upisao bez odbranjene magistarske teze, na osnovu visokog proseka s redovnih studija)

3. NASLOV DOKTORSKE DISERTACIJE

Britanski kriminalistički roman – ključni aspekti razvoja

4. PREGLED DOKTORSKE DISERTACIJE

Doktorska disertacija *Britanski kriminalistički roman – ključni aspekti razvoja*, kandidata Uroša Tomića, obuhvata 226 kucanih strana. Podeljena je na 12 poglavlja: 1. Uvod (str. 1-17); 2. Dve stotine godina kasnije: istorijski pregled žanra kriminalističkog romana (18-50); 3. Viktorijanski senzacionalizam: Vilki Kolins, *Žena u belom* (51-67); 4. Detektiv genije: Artur Konan Dojl, *Baskervilski pas* (68-80); 5. Anarhija metafizike: G.K. Česterton, *Čovek koji je bio četvrtak* (81-93); 6. Zlatno doba: Agata Kristi, *Smrt na Nilu* (94-108); 7. Tanatos i psiha: P. D. Džejms, *Neka vrsta pravde* (109-125); 8. Društvena odgovornost: Rut Rendel, *Presuda u kamenu* (126-142); 9. Istorija i zločin: Kolin Dekster, *Devojčura je mrtva* (143-157); 10. Prvo zašto, potom ko: Minet Volters, *Zvečarka* (158-174); 11. Misterija bez misterije: Barbara Vajn, *Doktor za krv* (175-188); 12. Zaključak (189-195); Poglavlja su sistematično podeljena na veliki broj potpoglavlja, čime je struktura rada dodatno učvršćena, a čitanje ovog obimnog naučnog dela značajno olakšano. Disertacija sadrži i dodatak, u vidu selektivne biografije pisaca o kojima je bilo reči u radu, kao i bibliografiju korišćene literature.

5. VREDNOVANJE POJEDINIH DELOVA DOKTORSKE DISERTACIJE

Iscrpno i promišljeno, s uočljivim entuzijazmom i čvrstom naučnom utemeljenošću, doktorska disertacija Uroša Tomića analitičko-sistetičkim postupkom obuhvata i sumira celokupnu istoriju kriminalističkog žanra u britanskoj književnosti. Osnovni problem u analizi bilo kog književnog žanra, posebno žanra kriminalističkog romana – ističe kandidat u uvodnom

delu – predstavlja pitanje definisanja granica i distinktivnih obeležja osobina koje pojedinačno književno delo mora posedovati da bi se označilo kao kriminalistički roman. Ovo pitanje postaje posebno važno u današnje vreme kada se često pod odrednicu jednog žanra svrstava skoro beskonačan broj varijacija apstraktne žanrovske formule, gde u pojedinim romanima autori, u zavisnosti od lične poetike ili duha vremena, stavljaju različit akcenat na različite elemente žanra pa neki koji su se do tada činili nevažnim dobijaju središnje mesto i važnost. Usled ovako dinamične distribucije i stalnog pomeranja elemenata žanra između centra i periferije dolazi i do složenog formiranja brojnih podžanrova u književnosti. Stoga danas govorimo o podžanrovima kao što su detektivski roman, roman policijske procedure, forenzički kriminalistički roman, postmoderni roman, špijunski, ili akcioni roman. Ipak, ukoliko postoji jedinstvena karakteristika koja odlikuje kriminalistički roman (a pojedini pisci poput Patriše Hajsmiit često nam dokazuju suprotno) to je da se u ovakvom romanu radi o počinjenom zločinu ili bar o nizu događaja koji liče na zločin. Prisustvo detektiva nije neophodno (Agata Kristi ili Rut Rendel u nekim svojim romanima uopšte nisu uvodile lik detektiva u zaplet), a postmoderni kriminalistički romani Pola Oстера ili Patriše Danker pokazuju da nije neophodno ponuditi ni razrešenje misterije. Stoga je terminološki kao najprecizniji pojam u ovoj tezi i uzet naziv „kriminalistički“ roman, umesto detektivski, ili roman misterije. Zbog različitih karakteristika koje grupe kriminalističkih romana mogu posedovati, autori poput Dž. Simonsa, S. Najta, Dž. Skegsa i D. Sida često ih uslovno klasifikuju u gorepomenute podžanrove priznajući unapred da svaki pokušaj žanrovske klasifikacije neminovno vodi u paradokse i često nužno provizorne odrednice u naporu da se uvede barem privid reda u jedno žanrovsko književno polje koje se neprekidno menjalo tokom 160 godina koliko (opet okvirno uzev) postoji.

Autor disertacije ukazuje i na činjenicu da je ozbiljno akademsko proučavanje kriminalističkog romana na engleskom jeziku relativno nova pojava. Naime, tek početkom sedamdesetih godina dvadesetog veka, objavljivanjem studije Džulijana Simonsa pod nazivom *Krvavo ubistvo. Od detektivske priče do kriminalističkog romana: istorijat/Bloody Murder. From the Detective Story to the Crime Novel: A History* (1972) ovaj žanr postaje interesantan za naučno proučavanje, a dela koja mu pripadaju po prvi put se uključuju u silabuse studija književnosti na uticajnim univerzitetima u Velikoj Britaniji i SAD. Književna kritika sadržana u delu *Avantura, misterija i romansa: formulaični zapleti kao umetnost i popularna kultura/Adventure, Mystery, and Romance: Formula Stories as Art and Popular Culture* (1976)

Džona Kaveltija, jednog od prvih proučavalaca popularne kulture i njenog uticaja na 'visoku' umetnost u književnosti, u velikoj meri je doprinela razvijanju akademske svesti o smislu i značaju tumačenja žanrovske književnosti i načina na koji ona odražava stvarnost. Rani kritički tekstovi bavili su se pre svega problematikom klasifikacije žanra i određivanja podžanrova, a zatim pokušavaju da oforme i kanon tekstova (ili barem autora) koji bi objedinio i reprezentovao one karakteristike koje se percipiraju kao distinktivna obeležja kriminalističkog romana kao žanra. Sagledavanju žanra kriminalističkog romana kroz fiksirani obrazac umnogome je doprinela i teorija strukturalizma, s tim što se iz potonje, pa i iz današnje perspektive, strukturalistički pristup čini ponešto reduktivnim i ograničavajućim, posebno ukoliko imamo u vidu raznovrsnost žanra i česta tendenciozna odstupanja od ranijih obrazaca. Otuda se u poslednjih dvadeset godina pojavljuje niz studija žanra iz različitih teorijskih perspektiva – feminističke kritike (kroz jasne pokušaje da se uspostavi novi, ili paralelni kanon autora i dela koji bi uključio mnoge zanemarene spisateljice), postkolonijalne kritike (u potrazi za novim, separatnim nacionalnim identitetom odraženim unutar strukture kriminalističkog romana i razvoja likova), psihoanalitičke kritike (u tumačenju psihoanalitičkih koncepata zla, zatvorenosti, sopstva kao ključnih elemenata žanra), i sličnih nastojanja.

Na osnovu ubedljivo dokazane upućenosti u kritičku literaturu o kriminalističkom žanru, kandidat zaključuje da je konstituisanje žanra kriminalističkog romana i njegovo teorijsko uobličavanje prešlo izuzetno složen i naporan put: od književnokritičkih ogleda i kraćih studija, preko prvih dijahronijski ili enciklopedijski koncipiranih publikacija o vodećim predstavnicima žanra, pa sve do teorijski razuđenih istraživanja koja su krajem XX i početkom XXI veka bila zasnovana na raznovrsnim teorijsko-metodološkim paradigmatama, od studija nacionalnih identiteta do postkolonijalne, psihoanalitičke i feminističke kritike. Zahvaljujući akumulaciji kritičkih i teorijskih tekstova o kriminalističkom romanu, ovaj važan književni žanr (sa svim svojim podžanrovima i žanrovskim varijacijama) postao je legitimno i autonomno polje ne samo usko književnih već i mnogobrojnih interdisciplinarnih istraživanja na svim nivoima naučnih, akademskih i univerzitetskih institucija u okviru anglofonog područja. Doktorska disertacija Uroša Tomića polazi od hipoteze – koja će u radu uverljivo i mnogostruko biti dokazana – da postoji niz elemenata zajedničkih žanru kriminalističkog romana u britanskoj književnosti, i da se analizom promena u okviru postojećih elemenata kroz vreme može ispratiti i uspostaviti hronološki i značenjski kontinuitet unutar forme kroz sličnosti i razlike. Autor mapira ključne

poetičke tačke u celokupnom opusu pojedinačnih autora, uz posebnu pažnju usmerenu ka onim činiocima promene žanrovskih paradigmi koji su omogućavali kriminalističkom romanu da se sve više iz sfere zabavne književnosti pomera ka prostoru visoke, ozbiljne književnosti, preuzimajući njene narativne postupke, koristeći ih na sebi svojstven, funkcionalan način. Pored toga, jasno je istaknuta sve uočljivija tendencija pojedinih autora za društvenim angažmanom, njihova potreba da kroz etablirane forme popularne književnosti u javni diskurs ubace kritički pogled na neka bolna društvena pitanja (položaj žene, emancipacija žene, nacionalne manjine, rasna pitanja, kolonijalizam, orijentalizam).

Prvo poglavlje disertacije bavi se opštim istorijskim pregledom žanra, od književnih formi i društveno-političkih okolnosti koje su uticale na njegov nastanak, preko raznorodnih i višestrukih izmena unutar prvobitne formule, sve do pojave jasno definisanih podžanrova koji ispituju različite žarišne tačke u okviru postojeće konstrukcije. S obzirom na to da istorijat kriminalističkog žanra u britanskoj književnosti obuhvata preko 160 godina i veoma veliki broj autora i dela, pregled se nužno bavi onim autorima čiji doprinos žanru predstavlja indicaciju širih promena u okviru formule. Žanr se u radu definiše kao fluktuativna forma koja se kontinuirano menja i iznova osmišlja, a kao važan činilac u stalnom obnavljanju i dinamičkom redefinisanju žanra određuje se i faktor čitalačkog iskustva i očekivanja. Drugo poglavlje bavi se pojavom senzacionalističke proze sredinom 19. veka, kao i doprinosom Vilija Kolinsa žanru kriminalističkog romana na osnovu pregledne analize njegovog opusa, a sa posebnim i detaljnim analitičkim osvrtom na roman *Žena u belom*, koji se određuje kao prvi kriminalistički roman u Velikoj Britaniji. Treće poglavlje posvećeno je pitanju na koji način je forma kratke detektivske priče doprinela preobražajima žanra kriminalističkog romana, a u okviru detaljne analize kratkog romana *Baskervilski pas* Artura Konana Dojla kandidat ispituje i začetak tradicije velikih detektiva u romanesknoj formi. Četvrto poglavlje bavi se romanom *Čovek koji je bio četvrtak* Gilberta Kita Čestertona, kao i njegovim opusom kratkih detektivskih priča o Ocu Braunu, ukazujući na proširenje sfere interesovanja unutar žanra i mogućnost filozofskog i sociološkog promišljanja bitnih kulturoloških pojava u formi kriminalističkog romana. U petom poglavlju, tumačenjem romana *Smrt na Nilu* autorke Agate Kristi, osvetljen je i nastanak romana-zagonetke i stvaranje podžanra „udobnog“ kriminalističkog romana dvadesetih godina XX veka, uz naglasak na promenama u strukturi i karakterizaciji, kao i na utvrđivanje „pravila“ pisanja kriminalističkih romana. Šesto poglavlje trasira značajne modifikacije postojeće formule nastale

usled uvođenja dubinske psihološke karakterizacije likova, što je vodilo jednoj stilski samosvesnoj i uglačanoj prozi koja se javlja od šezdesetih godina artikulišući i svest o relativnosti moralnih apsoluta. Roman *Neka vrsta pravde* autorke Pi Di Džejsms odabran je kao reprezentativan u odnosu na primenu savremenih ideja na postojeće, sada već tradicionalne, šablone. Sedmo poglavlje, na osnovu detaljne analize romana *Presuda u kamenu* Rut Rendel otkriva inovativni podžanr psihološkog trilera, i značajnu komponentu društveno-političke zainteresovanosti i angažovanosti u kriminalističkom romanu s kraja sedamdesetih i početka osamdesetih godina XX veka. U sedmom poglavlju analizovani su uticaji i uzroci koji u okviru žanra dovode do oživljavanja interesovanja za zločine iz prošlosti (bilo da je reč o fiktionalnoj ili istorijski realnoj prošlosti); pažljivo je protumačen i idiosinkratični pristup ovakvim temama iz ugla autora Kolina Dekstera u romanu o Inspektoru Morsu pod nazivom *Devojčura je mrtva*. Osmo poglavlje nastoji da osvetli nove tendencije u kriminalističkom romanu početkom XXI veka, kao i metamorfozu starih u postmodernističke, eksperimentalne forme, zainteresovane pre svega za sve okolnosti koje prethode zločinu. Roman *Zvečarka* autorke Minet Volters tumači se kao reprezentativno delo savremenog psihološkog trilera. Deveto poglavlje, kroz analizu književnoumetničkog postupka Barbare Vajn u romanu *Doktor za krv*, prati savremenu težnju kriminalističkog romana da se uspostavi kao tip dela jednako važnog i jednako vrednog u istraživanju ljudskog iskustva, osećanja i stanja, kao i romani „visoke“ književnosti. Zaključak disertacije donosi kompetentnu sintezu svih analizovanih elemenata kriminalističkog romana u Velikoj Britaniji i utvrđuje jasan luk razvoja žanra, kao i puta koji je prešao od kraja osamnaestog veka do danas.

6. SPISAK NAUČNIH RADOVA

1. “The Nightmare Merchant’s Market - Adapting Tennessee Williams for the Big Screen”, *The Journal of Modern Art History Department Faculty of Philosophy University of Belgrade*, 7, 2011, 135-145.
2. “Yearning for the Womb – Postcolonial Aspects of Margaret Atwood’s *Surfacing*”, *Caiete de Antropologie Istorica*, X, 1, 2011, 271-278.

3. “*The Wolf-Man's Dilemma: Exploring the Nature of the Contemporary Werewolf in Literature*”, ID Press, Oxford, UK. (Prihvaćeno za štampu).

7. ZAKLJUČCI ODNOSNO REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Istraživanje koje je u svojoj doktorskoj disertaciji uobličio Uroš Tomić dovelo je do velikog broja čvrsto utemeljenih, naučno relevantnih zaključaka. Pokazano je pre svega to da je kriminalistički roman u britanskoj književnosti odavno pronašao i čvrsto zauzeo značajno mesto. Od samog nastanka ovog žanra, veliki broj priznatih pisaca se sa manjim ili većim žarom i uspehom okušao na ovom polju, često kombinujući kriminalistički žanr sa takozvanom ozbiljnom književnošću. Na značaj ovog žanra ukazuje bogatstvo njegovog istorijskog razvoja, kao i veliki broj podžanrova koje određuje zastupljenost različitih aspekata samog kriminalističkog romana. Tokom dvadesetog veka roman kriminalističkog žanra preuzimao je sve više ozbiljnu ulogu tumača ljudske svesti i indikatora društvenih i individualnih stanja, prelazeći tako, kroz jedinstvenu stvaralačku poetiku pojedinih pisaca, u glavni i kritički priznati tok moderne britanske književnosti. U radu je obavljeno, na dijahronijskom i sinhronijskom planu, istraživanje ključnih aspekata razvoja žanra kriminalističkog romana koji je prešao put od popularne literature sa senzacionalističkim pristupom i neveštim zapletom, do ozbiljnog žanra posvećenog analizi motiva zločina i aberacije ljudske svesti, kao i gotovo dokumentarnog proučavanja dokaza koji vode do rasvetljavanja kriminalnog dela koje moderni pisac pre svega sagledava kao posledicu a ne uzrok. U radu je razmotren formalni razvoj i odnosno diversifikacija književnog izraza, dok je evolutivni kontinuitet tradicije kriminalističkog romana rekonstruisan na osnovu detaljne strukturalne i naratološke analize sledećih aspekata žanra: strukture romana, tematsko-motivskog sklopa, narativnih postupaka, figure detektiva, strukture zapleta i značaja koncepta zagonetke, i na kraju, horizonta očekivanja čitalačke publike. Pored strukturalnog i naratološkog pristupa, u interpretaciji građe koriste se ključni teorijski uvidi kulturoloških studija i teorije recepcije. Disertacija je podeljena na deset poglavlja: prvo se bavi opštim istorijskim pregledom žanra, dok su ostala posvećena analizi devet najreprezentativnijih britanskih autora koji predstavljaju uporišne tačke na kojima počivaju ne samo granice već i mogućnosti nadilaženja

kriminalističkog žanra. Svako poglavlje sastoji se od dva dela: u prvom se nalazi sintetičko-analitički presek celokupnog stvaralaštva odgovarajućeg autora ili autorke dok je drugi posvećen detaljnijoj analizi jednog reprezentativnog romana, odnosno onih aspekata u kojima se najbolje ogleda razvoj žanrovske formule. Na kraju istraživanja, u konciznom preseku transformativnih tokova britanskog kriminalističkog romana, dolazi se do zaključka da je ovaj žanr britanske književnosti od svojih početaka pa sve do danas prešao jedan višestruko složen književni, kulturološki i društvenopolitički put. Rađajući se paralelno sa jačanjem srednje klase u Engleskoj i razvojem novih oblika zabave, a uslovljen institucionalnim uspostavljanjem policijskog aparata i sve snažnijim uticajem štampe i periodičkih publikacija, kriminalistički roman imao je svoje korene i u ozbiljnoj i popularnoj književnosti XIX veka. U sadejstvu poetičkih tendencija romantičarske tradicije, poovske kratke priče, gotskog romana XVIII veka, viktorijanske književnosti i senzacionalističkog romana, kriminalistički žanr sticao je postepeno ne samo sve širi krug publike već i sve više kritičke pažnje i u onim krugovima kulturne i društvene elite koji su ga na početku otpisivali kao vid jeftine zabave. Na njegov razvoj tokom više od sto šezdeset godina, u pojedinim prelomnim periodima, posebno značajnu ulogu imali su književni i društvenopolitički uticaji koji su dolazili sa druge strane Atlantika. Intenzivna književna i kulturna razmena britanske i američke tradicije vodila je i sve složenijem profilisanju niza paralelnih podžanrovskih strujanja. A značaj pojedinih distinktivnih obeležja žanra kriminalističkog romana – značaj zagonetke, zaplet, element misterije, centralna pozicija zločina u odnosu na radnju romana, likovi istražitelja i istražiteljki, psihološka karakterizacija likova, autorski društveni angažman i stav – menjao se u zavisnosti od kulturnih i društvenopolitičkih okolnosti s jedne strane i odnosa prema drugim umetnostima i „ozbiljnoj“ književnosti sa druge. Nakon Drugog svetskog rata, a još više po zaršetku Hladnog rata, autori i autorke kriminalističkog romana sve više su se okretali ka artikulaciji društveno angažovanih stavova dok je samoosvešćivanje pozicije kriminalističke književnosti u kontekstu književnosti uopšte sve više podsticalo pisce da svoja dela izmeštaju iz sfere popularne kulture i zabave ka sferama ozbiljne umetnosti. Stoga kandidat na kraju ostavlja otvoreno pitanje na koji način će se ovaj trend dalje razvijati u budućnosti i da li će se granice žanrovske književnosti i „visoke“ književnosti fundamentalno destabilizovati zahvaljujući sve složenijim poetičkim rešenjima koje će nuditi kriminalistički žanr.

8. OCENA NAČINA PRIKAZA REZULTATA ISTRAŽIVANJA

Promišljenim i teorijski čvrsto utemeljenim dijahronijskim iščitavanjem romana odabranih po čvrstim i jasnim kriterijumima, kandidat je došao do čitavog niza istinski inovativnih uvida i zaključaka. Te je zaključke u svojoj doktorskoj disertaciji izložio preglednim i jasnim naučnim stilom, koji čitaocu nesumnjivo olakšava snalaženje u složenoj problematici ovog naučnog rada.

9. PREDLOG

Na osnovu svega izloženog, smatramo da je Uroš Tomić obradom teme pod naslovom *Britanski kriminalistički roman – ključni aspekti razvoja* sačinio vredno naučno delo, od nesumnjivog značaja za srpsku anglistiku i nauku o književnosti. Zbog toga predlažemo Nastavno-naučnom veću Filološkog fakulteta da ovu doktorsku disertaciju prihvati, a kandidatu odobri pristup usmenoj odbrani rada.

U Beogradu, 3. decembra 2013. godine

dr Zoran Paunović, red. prof.

dr Novica Petrović, docent

dr Simona Čupić, vanr. prof.

